

Tarkkailtu Suomi

Valtiollisesti epäluotettaviin kohdistettu sisäinen valvonta ja tiedonkeruu sisällissodan jälkeisinä vuosina

Suojeluskunta-aktivisti, kelloseppä Filip Kirsi toimi maan sisäisen sotilastiedustelun (Yleisesikunnan III osaston) Lappeenrannan seudun tarkkailijana 1919–1920. Hänen raporttinsa eduskunta-vaalien 1919 ajalta ovat säilyneet, ja ne antavat kuvaa paitsi sisällissotaa seuranneen talven jännittyneistä tunnelmista myös niistä epäluuloista, jotka leimasivat sisällissodan voittajien ajattelua ja toimintaa. Talvella 1919 oikeusministeri Söderholm oli asettanut sosialidemokraattisen puoleen ”Sorron yöstä nouskaa” -nimisen vaalijulistuksen takavarikkoon, ja sen levittämiseen puuttuivat niin poliisi kuin suojeluskunnatkin.¹

Kirsin ilmoituksen mukaan helmikuun lopulla lähellä Lappeenrannan keskustaa olevan Kourulanmäen kansakoulun opettajatar oli ilmoittanut, että läheisessä mökissä oli laittomia vaalijulistuksia. Kun poliisit tekivät ratsian työmies Elias Kaipian luokse, ei julistuksia löydetty, mutta poliisin haaviin jäi ”eräs korttihuijari työmies Albert Salmi, jolta löytyi viinaa ja pistooli vaatteissaan”. Kirsi kiinnitti huomiota myös postimies Paavo Leskiseen, jonka hallusta löytyikin kotietsinnässä laittomia vaalijulistuksia. Suojeluskunta-aktivisti Kirsi oli myös huolissaan siitä, ettei työväen kokouksessa kaupungilla, jossa oli ”paljon punikkeja”, ollut poliisia valvomassa tilannetta. Huolestumista aiheutti myös hallikauppias Elias Kananen: ”Sanotaan Kanasella olevan gummivyön, jonka sisälle on kätkeyty punaisten kiihotuskirjal-

lisuutta, siksi K:ta sanotaankin toisinaan paksuksi Kanaseksi.” Lukuisia raportteja laatiin Kirsin mukaan tilanne oli huolestuttava: ”Näyttää siltä, että nyt täällä alkaa meillä työmaa jossa on toimittava uutterammin kuin tähän asti.”²

Kaupungissa järjestettiin maaliskuun alkupäivinä ratsia, jonka tuloksena saatiin kiinni viisi henkilöä erinäisistä rikoksista epäiltynä. Samalla suljettiin neljä kahvilaa, joiden joukossa oli ”rikollisten kokoontumispaikkana ja huonon elämän viettoipaikkana tunnettu” B. Kärpäsen kahvila. Ratsian aikana passitettiin kuusi veneeristä tautia sairastavaa yleistä naista ja viisi muuta ”rikoksista epäiltyä” lääninvankilaan. Maaliskuun alussa 1919 Kirsi epäili edelleen, että kaupungin laidalla toimisi punaisten salainen kirjapaino. ”Ent. Jakovleffin talossa kuulunut yöllä helmikuussa jyskettä, kuin kirjapainosta, erään luotettavan kahvilan- ja ruoka-kaupanomistaja nti Miina Pölläsen mukaan.”³

Kaupungissa oli vajaata vuotta aikaisemmin sisällissodan jälkiselvittelyissä surmattu satoja paikallisia punaisia ja entisten ”punaisten” toimia seurasi herkeämättä niin poliisi kuin paikallinen suojeluskuntakin. Epäily entisten vallankumouksellisten innosta uuteen kapinaan tuntui Kirsin raporttien perusteella kuitenkin merkittävältä – ainakin Kirsin kaltaisen, konspiratiiviseen toimintaan vihkiytyneen valkoisen näkökulmasta.

Yksittäisten aktivistien ohella oikeastaan koko suojeluskuntaliike kantoi sisällissodassa syntynyttä vastakkainasettelua mukanaan koko olemassaolonsa ajan. Se oli mitä luontevin luotettujen (miesten) piiri, jota sisällissodasta syntyneen ”valkoisen Suomen” viranomaiset saattoivat käyttää paikallisen tiedon keruuseen. Suojeluskunnat toimivatkin keskeisimpänä sisäisen valvonnan välineenä paikallistasolla ilmeisesti koko olemassaolonsa ajan.

***

Tässä artikkelissa käsitellään sisällissodan jälkeisen Suomen sisäistä poliittista valvontaa, joka kohdistui aikalaismääritelmän mukaisesti usein ”valtiollisesti epäluotettavaan ainekseen”: pääsääntöisesti tämä tarkoitti sisällissodasta selvinneitä puna-

kaartilaisia ja heidän piiriään. Valvonta tarkoittaa tässä epäilyttävien henkilöiden seurantaa, tiedonkeruuta, henkilöiden taustojen selvittämistä ja tietojen välittämistä luotettavina pidetyille tahoille.

Vaikka tässä tekstissä keskitytään välittömästi sisällissotaa seuranneisiin vuosiin, voi samalla todeta, että punainen varjo säilyi tämän väestöosan yllä vahvana 1930-luvun jälkipuoliskolle saakka. Monet valvonnan muodot säilyivät, vaikka valvonta ja sen merkitys mitä ilmeisimmin vähenivät, mitä pitemmälle 1930-luvulle tultiin.

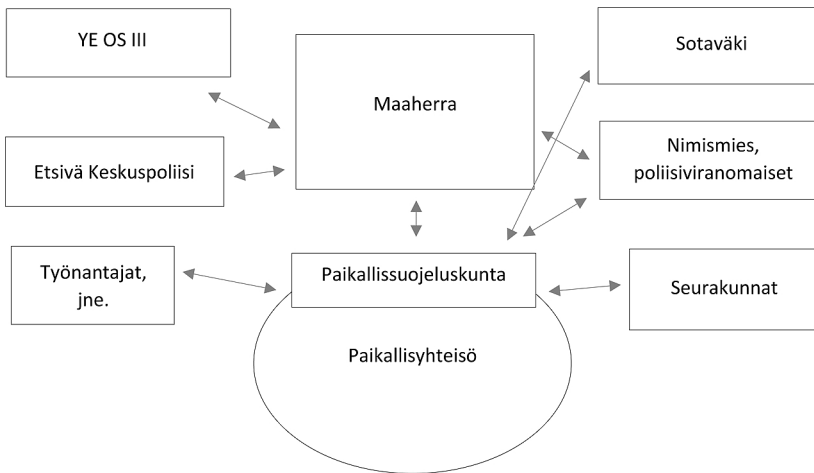
Näkökulma valvontaan on organisaatiokeskeinen, eli tässä tekstissä tarkastellaan sitä, miten epäilyttäviä henkilöitä tarkkailtiin ja millaista tietoa epäilyksenalaisista välitettiin eteenpäin. Artikkelissa ei oteta kantaa siihen, miten vakava tai todellinen ”valtiollisesti epäluotettavien” mahdollinen uhka yhteiskunnalle oli, vaan keskitytään hahmottelemaan sitä, millaisia toimintamalleja seurannassa käytettiin ja miten eri organisaatiot hankkivat tietoa.

Poliittisella valvonnalla tarkoitetaan tässä paikallisten mielialojen seurantaa ja poliittisesti epäilyttäviksi määriteltyjen henkilöiden tarkkailua, poikkeavista tapahtumista raportoimista ja puuttumista poliittiseen toimintaan, yleensä järjestysviranomaisen apuna.

On lopulta hankalaa hahmottaa sitä, miten systemaattisesti tai miten laajasti tällaista sisäistä valvontaa harjoitettiin sisällissodan jälkeisessä Suomessa. Aineistoja on säilynyt epätasaisesti. Valtion poliisin (Etsivä keskuspoliisi, EK) aineistoja ja tiedonkeruuta erityisesti ulkomaisten toimijoiden suuntaan on useassa tutkimuksessa valotettukin⁴, mutta maan sisäistä valvontaa ja viranomaistiedon hankinnan epävirallisempia väyliä on tutkittu vähemmän. Tässäkin artikkelissa joudutaan väistämättä tekemään arvioita varsin hajanaisen ja sirpalemaisen aineiston valossa. Valvonnasta on säilynyt kuitenkin niin paljon erilaista materiaalia virkakirjeistä virallisempaan raportointiin ja yksittäisiin ilmiantokirjeisiin saakka, ettei sitä voi pitää vähäisenä tai

täysin merkityksettömänä. Eri toimijoiden arkistoista pystytään myös hahmottamaan sitä, miten monelta taholta tietoja kerättiin.

Useimmiten tietojen lähteenä käytettiin paikallista suojeluskunnan esikuntaa. Oli selvää ja aikalaisille luonnollistakin, että paikallissuojeluskunnat olivat 1920- ja 1930-lukujen Suomessa maan turvallisuudesta huolehtineiden tahojen keskeisin paikallinen apuväline. Suojeluskunnat myös harjoittivat aktiivisesti valvontaa koko sotien välisen ajan, vaikkakin sen merkitys myöhemmin väheni. Tämä suojeluskuntien toiminnan keskeinen osa-alue on säilynyt myös melko tuntemattomana, sillä sisäistä valvontaa on varsin vähän käsitelty suojeluskuntia käsittelevässä historiikkeissa ja tutkimuksissa.⁵

Kuvio 1. Paikallissuojeluskuntia tiedonkeruuseen käyttäneet tahot.

Kuten kuvioista käy ilmi, sisällissodan jälkeisessä Suomessa niin maan sisäinen sotilastiedustelu (ns. Osasto III), Etsivä keskuspoliisi kuin virkamiehetkin aina maaherrasta nimismiehiin turvautuivat paikallisten suojeluskuntien tietoihin selvittäessään

niin yksittäisten henkilöiden kuin erilaisen yhdistystoiminnan-kin valtiollista luotettavuutta. On myös havaintoja siitä, että seurakunnat ja työnantajat turvautuivat aika ajoin suojeluskunnan tietoihin.

Näyttäisi siis siltä, että moni taho piti suojeluskunnan tietoja kaikkein luotettavimpina. Paikallista suojeluskuntaa pidettiin myös parhaimpana tietolähteenä erityisesti epäilyksenalaisten poliittista taustaa ja toimintaa koskevissa kysymyksissä. Paikallissuojeluskuntien painoarvo ei siis tässä suhteessa ollut vähäinen eikä sen toiminta tältäkin osin epäpoliittista.

Tarkkailla ja valvoa

Keväällä 1919 suojeluskuntapiirien päälliköt määräsivät jokaiseen suojeluskuntaan perustettavaksi tiedusteluosaston.⁶ Paikallisten tiedusteluorganisaatioiden muodostamisen taustalla olivat sekä sisäisen sotilastiedustelun (Yleisesikunnan osasto III eli YE Os III) että valtiollisen poliisin (EK) tarpeet. Paikallissuojeluskuntien käyttöön luotettavan tiedon lähteenä oli kannustettu alusta alkaen. Tiedusteluelimille paikallisten suojeluskuntien tuotama tieto epäilyttävien henkilöiden liikkeistä olikin ensiarvoisen tärkeää. Alkuvaiheessa erityisesti sotilastiedustelu, myöhemmin myös valtiollinen poliisi opastivat paikallisia suojeluskuntia valvonnan järjestämiseen.

Paikallissuojeluskunnan tiedusteluosaston muodostivat tiedustelupäällikkö ja joukko tiedustelijoita, joiden lukumäärä riippui paikallisista olosuhteista ja alueen laajuudesta. Tämän artikkelin alussa mainittu Filip Kirsi oli tyypillinen paikallisen suojeluskunnan tiedusteluosaston tiedustelija.

Tiedustelijoiden tuli erityisesti valvoa ”rautatieasemilla, liikekeskuksissa, ravintoloissa, kahviloissa työmailla ym.” liikkuvia muilta paikkakunnilta tulevia henkilöitä. Lisäksi oli seurattava oman pitäjän epäilyttävien henkilöiden liikkumista muualla. Mikäli se vain oli mahdollista, oli pyrittävä myös valvomaan seurattavien henkilöiden kirjeenvaihtoa ja postilähetyksiä.⁷

Poliittinen valvonta kohdistui lähinnä työväenliikkeeseen, mutta poliittista karsinointia ilmeni ajoittain myös maalaisliittolaisia ja edistysmielisiä ryhmiä kohtaan.⁸ Kaikenlaista työväen järjestötoimintaa oli seurattava. Erityisen valppaasti kehoitettiin seuraamaan sosiaalidemokraattisia nuorisjärjestöjä, joissa katsottiin levitettävän Neuvosto-Venäjää ihailevaa propagandaa ja epäiltiin myös puuhailtavan kapinahankkeita. Tähän oli syynsä, sillä sosialidemokraattisen nuorisoliiton piirissä tällaista liikehdintää myös oli.⁹

Paikallisten suojeluskuntien esikuntien tuli kahdesti kuukaudessa tehdä ilmoitus tiedusteluosaston toiminnasta suojeluskuntapiiriin päällikölle, kiireellisissä tapauksissa välittömästi. Alussa huomiota kiinnitettiin erityisesti vappujuhlien kaltaisiin suuriin yleisötilaisuuksiin ja esimerkiksi sisällissodassa surmansa saaneiden haudoilla pidettyihin tilaisuuksiin. Varsin pian valvojien kiinnostus kasvoi myös yksittäisiä iltamia ja työväen puhe- ja esitelmätilaisuuksia kohtaan.

Suojeluskuntien tietoaineistot

Suojeluskuntien harjoittama valvonta nojautui kevään 1918 perinnölle: Paikalliset suojeluskunnat olivat valkoisen armeijan apuna vastanneet oman alueensa puhdistamisesta punakaartilaisista monessa aallossa.

Usein paikalliset suojeluskuntalaiset olivat tulleet kotipaikkakunnalle jo valtausjoukkojen mukana ja olleet osallisina puhdistuksissa.¹⁰ Sisällissodan jälkimainingeissa paikallissuojeluskunnat määrättiin esitutkintatehtäviin punaisista tietoja kokoaville, vankileirien yhteydessä toimineille valtiorikosoikeuksien tutkintatoimistoille.¹¹ Pienilläkin paikkakunnilla saatettiin tuottaa esitutkinta-aineistoja sadoista mahdollisesti punakapinaan osallistuneista henkilöistä.

Katsaus Suojeluskuntien 1917–1918 -arkistoon osoittaa hyvin sen, miten paljon ja miten yksityiskohtaista aineistoa suojeluskunnilla oli hallussaan. Vaikka mitä ilmeisimmin jonkin verran

arkistoja myös hävitettiin suojeluskuntien lakkauttamisen yhteydessä syksyllä 1944, monilla paikallissuojeluskunnilla oli sisällissodan aikaista aineistoa tallessa runsaasti vielä silloinkin, kun arkistoja luovutettiin vähitellen Sota-arkistolle.

Osa aineistosta oli suojeluskunnan itse tuottamaa, osa takavarikoitua. Suojeluskunnilla oli hallussaan pitäjänsä työväenyhdistyksiltä, paikalliselta punakaartilta ja sodan aikana toimineelta punaiselta siviilihallinnolta sisällissodan yhteydessä takavarikoitua asiakirja-aineistoa. Aineiston laajuutta ja sisällöllistä monipuolisuutta ehkäpä valaisee seuraava otanta paikallissuojeluskuntien hallussa olleesta sisällissotaa käsittelevästä punaisten materiaalista: Luumäen suojeluskunnalla oli Taavetin punakaartin miehistöluettelot ja asiakirjat,¹² Raudun suojeluskunnalla Sakkolan, Vilakkalan yhdistysten asiakirjoja ja Kiviniemen järjestyskaartin pöytäkirjat,¹³ Asikkalan suojeluskunnalla paikallisen punakaartin henkilöluetteloita,¹⁴ Heinolan suojelukunnalla puolestaan oli hallussaan punakaartin tiedustelun laatimat kuulustelupöytäkirjat sekä paikallisten henkilöiden toimintaa valaisevia raportteja ja miehistöluetteloita.¹⁵ Salo-Uskelan suojeluskunnalla oli hallussaan paitsi punakaartin asiakirjoja, myös punaisten valankumousoikeuden asiakirjat ja punakaartin jäsenluettelot.¹⁶ Tällaisesta materiaalista saatettiin poimia tietoja henkilöiden osallisuudesta vuoden 1918 sotaan ja näiden taustatietojen sekä tiedustelun selvityshetkellä hankkimien tietojen valossa määritellä heidän mahdollista nykyistä kansalaiskelpoisuuttaan.

Sisällissodan aikaiset asevelvollisuuskutsuntojen luettelot sisältävät paikallisesti tietoa valtiollisesti epäluotettavista. Kutsuntaluettelossa toistuneet merkinnät, kuten ”punakaartissa” tai kapinallinen”, säilyivät samanlaisena, enemmän yhteenvedon omaisena tietona paikalliselle suojeluskunnalle paikkakunnan miespuolisesta asevelvollisuusikäisistä.¹⁷

Monin paikoin paikallista kapinallisuutta oli ryhdytty selvittämään jo sisällissodan aikana: valkoisen rintaman takaisessa Pohjois-Suomessa toteutettiin maaliskuussa 1918 kunnittain kapinallisten kartoitus, jonka yhteydessä luuteloitiin tuhansia paikallisia mahdollisesti punaisia kannattavia henkilöitä sekä

arvioitiin näiden vaarallisuusluokka.¹⁸ Nämä listat olivat osaltaan pohjamateriaalia niin kenttäoikeuksien kuin myöhemmin valtiorikosoikeuksien prosesseja varten.

Suojeluskunnilla olikin syksyllä 1918 käytettävissään paitsi valtiorikosoikeuksia varten tuotettua tutkintamateriaalia, myös usein alkuperäisiä paikallisten kenttäoikeuksien asiakirjoja ja luetteloita eri vaiheissa vangituista ja epäilyksenalaisista henkilöistä.¹⁹ Monin paikoin oli kertynyt runsaasti aineistoja paikallisten kenttäoikeuksien istunnoissa ja varsinkin valtiorikosoikeuksia varten suoritettussa esitutkinnassa. Esimerkiksi Forssan suojeluskunnalla oli laaja, ilmeisesti valtiorikosoikeuksia avustavassa tutkintatyössä syntynyt esikuulusteluaineisto.²⁰ Aivan harvinaista ei ole ollut sekään, että paikallinen suojeluskunta kopioi itselleen valtiorikosoikeutta varten toimitetun lausuntomateriaalin. Tämä on voinut johtua valtiorikosoikeuksien prosessiin liittyvistä syistä, mutta on mahdollista, että paikallisesti on ajateltu tiedoilla olevan merkitystä vielä myöhemminkin. Esimerkiksi pienessä pohjoishämäläisessä Kurussa valtiorikosoikeuksia varten toimitettujen lausuntojen kopioita kertyi suojeluskunnan omaan arkistoon touko-marraskuun 1918 aikana 371 kappaletta.²¹ Nousiaisissa paikallinen suojeluskunta näkyy tallettaneen itselleen myös kaikki valtiorikosoikeuksille lähettämänsä lausunnot.²² Samalla tavalla Oriveden suojeluskunta laati lausunnot yhteen koonneen vankiluettelon sitä mukaa kun lausuntoja lähetettiin.²³ Iisalmen suojeluskunnalla oli aakkosellinen luettelo Iisalmen punaisista. Luetteloon oli merkitty nimi, ammatti, syntymäpaikka, asuinpaikka, ikä, vaarallisuusluokka ja tiedossa ollut tehtävä punakaartissa.²⁴

Monet suojeluskunnat näyttävät säilyttäneen myös erilaisen ilmiantomateriaalin. Esimerkiksi Keuruun suojeluskunnan arkistossa on ilmiantokirjeitä salatuista kivääreistä ja seudulla liikkuneista tuntemattomista henkilöistä.²⁵ Mynämäellä punakaartilaisia koskevia ilmiantokirjeitä oli kertynyt paikalliselle suojeluskunnalle tukuittain.²⁶ Myös vankileiriltä palanneista tehtiin suojeluskunnassa luetteloita. Sellainen löytyy muun muassa Kangasalan suojeluskunnan arkistosta.²⁷ Tämä oli erikoista siinäkin mielessä,

että vankileiriltä vapautettujen valvonta ja ehdonalaisseuranta oli käytännössä pitäjän nimismiehen, ei suojeluskunnan tehtävä.

Tällaiset asiakirjat muodostivat paikallisen suojeluskunnan tiedusteluosaston päällikölle mittavan ja jopa hämmästyttävän yksityiskohtaisia tietoja sisältäneen tietoaineiston valtiollisesti epäluotettavista.

Vaikka keräämisen aktiivisuus ja aineistojen laatu vaihtelivatkin paikkakunnittain, oli selvää, että vuoden 1918 kokemukset ja niihin yhdistynyt tieto seudun poliittisesta aktiivisuudesta paitsi muodostivat pohjan suojeluskuntien tiedustelutiedolle, myös osaltaan vaikuttivat paikallisten suojeluskuntalaisten ajatteluun ja toimintaan.

Paitsi aineistoja, tämä tilanne oli tuottanut myös valvonnan näkökulmasta oikeanlaisen asenteen rauhan aikaiseen tiedonkeruuseen: valppauden ja epäluulon. Valtiorikosoikeuksia varten keväällä ja kesällä 1918 tehty esitutkintatyö oli osaltaan sekin valmentanut paikallisia suojeluskuntalaisia tiedonkeruuseen ja luonut pohjan tiedoille ”valtiollisesti epäluotettavista” ja seurattavista pitäjäläisistä.

Omalta osaltaan aktiivisuuteen vaikutti myös hallinto: jos tietojen keräämiseen oli paikka paikoin toki suurta halukkuuttakin, siihen toisaalta myös käskettiin. Suojeluskunnat määrättiin toimimaan osana virkatietä, antamaan tarvittaessa tietoja henkilöistä usealle hallinnon taholle.²⁸

Sisäinen sotilastiedustelu

Valkoisen armeijan muodostaman sotilashallinnon piiriesikuntiin perustettiin sisällissodan aikana tiedusteluosastoja. Ne hankkivat sekä sotatoimia edistäviä tiedustelutietoja että kuulustelivat ja passittivat vangiksi otettuja vankileireihin.²⁹

Kun sotatoimet päättyivät, piiriesikuntien vakoiluosastot – joita toimi ainakin Turussa, Helsingissä, Jyväskylässä, Vaasassa ja Oulussa – jatkoivat toimintaansa avustamalla kapinallisia tuomitteita valtiorikosoikeuksia. Kun valtiollisia vankeja vapau-

tettiin syksyllä 1918 ehdonalaiseen, katsottiin tiedusteluosastojen toiminnan jatkaminen välttämättömäksi. Perustelut olivat loogisia: koska sekä valtiollinen että maan sisäinen tilanne oli vielä levoton, katsottiin, ettei ”sotilaallisen turvallisuuden kannalta vaikuta suotavalta, että punaisten silmälläpito kokonaan lopetetaan”.³⁰

Sotilastiedustelulle luotiin koko maan kattava organisaatio: sen alaosastoja perustettiin huomattaville raja-asemille (Terijoki, Tornio, Turku) ja merkittäviin varuskuntakaupunkeihin (Viipuri, Mikkeli) sekä paikkakunnille, joilla oli jokin muu strateginen merkitys. Tällainen kaupunki oli esimerkiksi Sortavala, josta sekä lähetettiin Neuvosto-Venäjäälle omia tiedustelijoita että koetettiin selvittää suomalaisten rajaa ylittävien ja rajan takana liikkuvien suomalaisten liikkeitä.

Rajavalvonta oli alusta alkaen eräs keskeinen huolen aihe, koska erityisesti itärajaa ylittivät sekä salakuljettajat että pakomatkalta palaavat entiset punakaartilaiset ja neuvostovallan asioilla liikkuneet tiedustelijat. Myös länsirajalla pohjoisessa salakuljetus oli keskeinen huolen aihe, ja myös rajamiehiä epäiltiin erityisesti salakuljetukseen liittyvistä rikkeistä.³¹

Kun usein oli kyse suomalaisista, vuonna 1918 Venäjäälle selviytyneistä punakaartilaisista, jotka palasivat syytä tai toisesta Suomeen, tarvittiin paikallista tietoa näiden ilmestymisestä kotipaikkakunnilleen. Sotilastiedustelu näki ratkaisuksi ongelmaan paikallissuojeluskuntien valjastamisen valvontaan: ”Maaseudun suojeluskuntien kanssa asetetaan yhteyteen, sillä muuten on maaseutupitäjiä melkein mahdoton pitää silmällä.”³² Erityisen tärkeää oli suojeluskuntien yhteistyö sotilastiedustelun territorekoja estävän ”Section politikin” kanssa: poliittisen osaston tehtävänä oli opettaa paikallissuojeluskuntalaisia selvittämään, ”miten vihollisen suunnitelmat ja yrittämät sabotage-aiheet vältetään ja saatetaan vaarattomiksi.”³³ Länsirajalla rehottanutta salakuljetusta torjuttaisiin sitäkin paikallisten suojeluskuntalaisten avustuksella: ”saataisiin voimakkaampi toiminta gulashausta ja punikkeja vastaan paikallissuojeluskuntien voimin.”³⁴

Suojeluskuntiin turvautumisen taustalla näkyi epäluuloa paitsi rajavartijoita, myös poliisia kohtaan: paikallispoliisia ei nähty yhtä itsestään selvästi valkoisen Suomen edustajana kuin suojeluskuntalaisia. Tässä olivat taustalla paitsi levottoman talven 1917–1918 kokemukset, myös kevään 1918 kokemus. Usein poliisivoima oli sisällissodan jälkeen vaihtunut pitäjän suojeluskuntalaisille entuudestaan tuntemattomaan uuteen henkilöön, johon luottamusta ei ollut vielä syntynyt. Osa uusista poliisimiehistä oli myös kokemattomia ja suorastaan epäpäteviä, koska sisällissodan jälkeen jouduttiin nopeasti lisäämään poliisivoimaa melko heikosti koulutetusta aineksestä. Paikallissuojeluskunta, joka oli kenties pitänyt kenttäoikeutta ja laatinut valtiorikosoi-keuksia varten satoja henkilöitä koskevia lausuntoja, koki myös epäilemättä olevansa asiantuntija ”valtiollisesti epäluotettavan aineksen” seurannassa. Luottamus poliisiin näyttää syntyneet näissä piireissä hitaasti. Mikkelin seudulla sisäistä sotilastiedustelua marraskuussa 1918 järjestäneen henkilön mukaan suojeluskuntien apu oli välttämätöntä, koska poliiseille näytti tuottavan ”vaikeuksia hoitaa yksinkertaisintakaan rikosasiaa, puhumatta-kaan punaisten hengenheimolaisista”.³⁵

Sisällissotaa välittömästi seuranneina vuosina tiedustelun ja suojeluskuntien yhteistyö näyttääkin olleen erityisen tiivistä. Sotilastiedustelu käytti suojeluskuntia myös apunaan epäilyksenalaisten pidättämisessä: esimerkiksi Pitkärannan suojeluskunta pidätti Sortavalan alaosaston käskystä maaliskuussa 1919 punaisten salaisesta postireitistä vastaavaksi epäillyn Heikki Kivialaisen, mutta tämä pääsi poliisiviranomaisilta pakoon.³⁶

Eriilaisten operaatioiden lisäksi tiedonmurusia yksittäisistä punaisista, heidän käytöksestään, mahdollisesta konspiratiivisesta toiminnasta ja oletetuista ja todetuista yhteyksistä maanalaiseen toimintaan kertyi paikallissuojeluskunnilta tietoja moneen lähteeseen.

Poliisiviranomaiset ja maaherra

Tiedustelutyö oli suurimmalta osaltaan näkymätöntä ja vain kaikkein luotettavimpien suojeluskuntalaisten tiedossa. Virka-avut sen sijaan toivat suojeluskunnan vallankäytön näkyväksi. Suojeluskunnat antoivat 1919–1920 poliisille virka-apua yhteensä yli 2 300 kertaa.³⁷ Kahdessa vuodessa annettujen virka-apujen määrä oli lähes yhtä suuri kuin mitä suojeluskunnat antoivat virka-apuja yhteensä koko seuraavan vajaan kymmenen vuoden aikana.³⁸

Suojeluskuntien keskeisiin tehtäviin kuului sisällissodan jälkeisinä vuosina poliisin avustaminen vaikkapa vankikarkurien ja viinankeittäjien etsinnöissä tai suurten yleisötilaisuuksien järjestyksen ylläpitäjänä. Missä virka-apuja annettiin 1918–1921 runsaasti, sillä oli myös suora vaikutus konfliktien määrään. Myös tiedonkeruun kannalta levottomat seudut korostuivat: missä oli levotonta, siellä myös kerättiin ehkä piirun verran aktiivisemmin tietoja epäilyksenalaisesta väestönosasta.

Karjalan kannas ja Viipurin ympäristö olivat poliittisen väkivallan suhteen sisällissodan jälkeisinä kolmena vuonna maan väkivaltaisain alue, sillä peräti kolmasosa poliittisista väkivallanteoista sijoittui tälle alueelle.³⁹ Konfliktit olivat seurausta paikallisista jännitteistä ja myös niistä tehtävistä, joihin viranomaiset määräsivät suojeluskuntalaisia.

Virka-avuista eniten, neljäsosa, liittyi kieltolakirikollisuuteen: tavallisimmin suojeluskunta oli etsimässä tai hävittämässä viina-tehdasta. Viidesosa virka-avuista oli sotilaskarkurien etsintöjä. Nämä kuvastavat osaltaan aikakauden suuria ilmiöitä: kieltolaki lisäsi laittoman alkoholin valmistusta ja kauppaa, ja sotaväen heikot olosuhteet lisäsivät sotaväestä karanneiden määrää. Erilaiset vangitsemis- ja vartiointitehtävät ja kotitarkastukset muodostivat kukin oman kuudes- tai seitsemäsosansa annetuista virka-avuisista.⁴⁰

Myös sisällissotaa seurannut vielä piileskelleiden ”viimeisten punakaartilaisten” etsintä ja 1920-luvun mittaan tiukentuva ote kommunistiseksi katsotusta toiminnasta näkyvät jo tilastoissa. Virka-avusta noin kolmasosa oli luonteeltaan poliittisia operaa-

Juhlaväkeä ja kaksi poliisia Perniön työväenyhdistys Riennon talon pihalla. Kuva Työväen Arkisto.

tioita: kotitarkastuksia, valtiollisesti epäilyttävien henkilöiden etsintöjä ja vangitsemisia. Poliittisuus ei ollut tosin kaukana silloinkaan, kun etsittiin entisen punakaartilaisen ylläpitämää viinätehdasta tai valtiorikosoikeuden langettamaa tuomioita kärsimässä ollutta vankikarkuria. Monen rivisuojeluskuntalaisen silmissä rikollisuus ja punakaartilaisuus saattoivatkin olla yksi ja sama asia. Tällaisella ajattelulla oli väistämättä vaikutuksensa kyläyhteisön sisäisiin suhteisiin. Konfliktit ja niihin varustautuminen puolin ja toisin lisäsivät uusien konfliktien riskiä.

Tultaessa 1920-luvulle Etsivä keskuspoliisi ryhtyi sekin turvautumaan yhä useammin myös paikallisten suojeluskuntien tietoihin. Vuoden 1920 keväällä EK kokosi luettelon ulkomailta

asuvista valtiollisista pakolaisista, siis kapinan jälkeen maasta paenneista punaisista. Tämän luettelon laadinnassa se turvautui suojeluskuntaverkostoon. Paikallisten esikuntien oli hankittava luettelot paikkakunnalla asuneista ja nyt pakolaisena oleskelevista henkilöistä. Mikäli mahdollista, näistä henkilöistä oli yritettävä hankkia myös valokuva. Etsivä keskuspoliisi sai näin koottua vuodessa reilun kahden tuhannen henkilön tiedot, joihin sisältyivät tavanomaiset henkilötiedot, tietoja henkilöiden toiminnasta kapinassa ja vaiheista sen jälkeen.⁴¹ Tämä olisi tuskin ollut mahdollista ilman paikallissuojeluskuntien ”henkilörekistereitä”.

Julkisen toiminnan valvonta keskittyi samalla yhä selkeämmin valtiolliselle poliisille, ja suojeluskuntia aktivoitiin erityisesti vapun ja sen ympärillä olleiden erilaisten vuoden 1918 muistojuhlien yhteydessä. EK:n Kotkan alaosasto lähetti toukokuussa 1920 Kymenlaakson suojeluskuntapiirin päällikön kautta kaikille paikallissuojeluskunnille ohjeen ilmoittaa kaikista ”kommunistien puuhista viipymättä” Kotkan alaosastolle.⁴² Vaikka tämänkaltaisilla kirjeillä kohdistettiin seurantaa kaikkein epäilyttävimpään ainekseen, näyttäytyi varsinkin suojeluskunnan rivimiesten käsityksissä koko työväenliike helposti yhtä epäilyttävänä.

Maaherrojen rooli paikallisen ja valtiollisen tiedustelun välillä oli huomattava, ja siinä näyttää olleen myös paikallisia eroja. Tämä näyttäisi viittaavan yksittäisten maaherrojen omaan aktiivisuuteen valvonnan toteuttamisessa. Vaikka maaherra virkamiehenä edusti lähinnä hallinnollista virkatietä asioiden hoitamisessa, näyttäytyy maaherran johtaman lääninkanslian aktiivisuus valtiollisesti epäilyttävien aineisten selvittelyssä ja valtiollisen poliisin avustamisessa paikka paikoin varsin tehokkaana. Jo pelkästään kirjeenvaihdon perusteella melko aktiivisia näyttäisivät tässä suhteessa 1920-luvun alussa olleen esimerkiksi Viipurin ja Kuopion läänin maaherrat.

Tultaessa 1920-luvun puoliväliin viranomaiset tarttuivat yhä voimakkaammin kommunistiseen yhdistystoimintaan, jonka keskeisinä voimina olivat sosiaalidemokraattisen nuorisoliiton yksittäiset osastot sekä ammattiyhdistysliike. Samalla viranomaisten huomio kiinnittyi luonnollisestikin Suomen Sosialisti-

seen Työväenpuolueeseen (SSTP), jonka nopeasti kasvava vaikutusvalta sekä kunnanvaltuustoissa että työväenliikkeessä nähtiin uhkaksi. SSTP vei lyhyeksi aikaa osan SDP:n organisaatiosta ja kannattajista. SSTP ehti saada eduskuntaan 27 kansanedustajaa, ennen kuin tuli kielletyksi 1923.⁴³

Etsivä keskuspoliisi kävi kahteen otteeseen aktiivista taistelua paikallisten SSTP:n yhdistysten lakkauttamiseksi.⁴⁴ EK lähetti keväällä 1924 sisäministeriön kautta kaikkiin lääninhallituksiin listat läänin alueella toimivista yhdistyksistä. Tämän jälkeen nimismiesten tehtävänä oli selvittää, oliko yhdistyksellä toimintaa. Mikäli toiminta katsottiin yhteiskunnalle vaaralliseksi, yhdistyksen toimihenkilöt asetettiin syytteeseen ja yhdistykset lakkautettiin oikeuden päätöksellä. Ensimmäinen isku tehtiin SSTP:hen liittyneisiin yhdistyksiin, joita EK laski olevan esimerkiksi Viipurin läänissä yhteensä 43. Joukkoon oli laskettu työväenyhdistysten lisäksi sosialistiset naisosastot, ammattiyhdistykset ja nuoriso-osastot.⁴⁵

Vaikka kyseessä oli laaja ja paikallistasolle tiukasti ulottuva operaatio, ei läpikäymässäni Viipurin läänin aineistossa näy jälkiä paikallissuojeluskuntien käyttämisestä tässä tiedon lähteenä. Tämä voi johtua monesta seikasta: Ensinnäkin tehtävä tuli poliisiviranomaisille virkatietä suoraan, ja ohjeet sisälsivät jo valmiiksi luettelot epäilyttävistä yhdistyksistä. Toisaalta ei ole poissuljettua, että poliisi konsultoi paikallisesti suojeluskuntia yksittäisistä yhdistyksistä. On myös todennäköistä, että jo EK:n aineiston kokoamisessa oli käytetty paikallissuojeluskuntien tiedusteluapua.

Paikalliseen suojeluskuntaan tukeutuminen oli todennäköisesti tarpeen, sillä useimmiten paikallisten yhdistysten toiminta oli olemassa vain paperilla, joskus kyseessä oli muutaman harvan henkilön muodostama ryhmä tai viranomaisten näkökulmasta viaton yhdistystoiminta. Jääsken piirin nimismies Emil Gadding kertoi, että ”mainittujen kiertokirjeiden nojalla on Joutsenon piirissä toimiva Honkalahden työväenyhdistys kielletty esittämästä eläviä kuvia, minkä kiellon johdosta tehdyn valituksen Maaherra on viime helmikuun 5 päivänä antamallaan päätöksellä hylännyt,

muihin toimenpiteisiin ei ole [...] ryhdytty.” Gadding lisäsi kirjeseensä vielä hivenen ironisen pohdinnan siitä, ettei ”työväenyhdistyksen, jonka pääasiallinen puolue toiminta on rajoittunut iltamien ja huvitilaisuuksien järjestämiseen”, osalta voitu ryhtyä mihinkään toimenpiteisiin.⁴⁶

Toinen vaihe kommunististen yhdistysten lakkauttamisessa ajoittui vuosiin 1930–1932, jolloin kommunistilakien tultua voimaan valtiollinen poliisi ryhtyi kampaamaan pienempiä kommunistisia yhdistyksiä ja osastoja. Jo tammikuussa 1930 puututtiin Viipurin läänissäkin kommunistisiin työväen opintoyhdistyksiin. Seuraavaksi puututtiin niiden urheilujärjestöjen toimintaan, jotka olivat liittyneet kommunistiseksi tiedettyyn ”Työväen urheilujärjestöjen yhtenäisyyskomiteaan”. Ne lakkautettiin keväällä 1931 korkeimman oikeuden päätöksellä.⁴⁷ Ammatillisiin keskusneuvostoihin ja SSTP:n alaisen Työväen vaalikomitean toimintaan puututtiin samoin 1931. Vuoteen 1933 mennessä yhdistyksiä oli lakkautettu yksin Viipurin läänistä yhteensä 32. Lakkauttamisen lisäksi keskeytettiin maaherran päätöksellä yhteensä seitsemänkymmenen yhdistyksen toiminta.⁴⁸

Tietojen merkitys kunnissa ja seurakunnissa

Paikka paikoin tämä tietojen jako luotettavalle piirille saattoi saada epävirallisemmatkin mittasuhteet: tietoja yksityishenkilöistä ja näiden valtiollisesta luotettavuudesta saattoivat kysyä niin valtion viranomaiset kuin armeija, toiset suojeluskunnat ja jopa yksityiset työnantajat. Suojeluskunnat antoivat mainelauseuntoja työntekijöistä työnantajille ja seurasivat poliisin, valtiollisen poliisin ja sotilastiedustelun pyynnöstä epäluotettavia henkilöitä.

Oman lukunsa muodostavat seurakunnat, jotka saattoivat selvittää vaivihkaa vuonna 1918 kadonneiden punaisten kohtaloita. Sisällissodassa surmansa saaneiden tai kadonneiden punaisten kohtalon varmistamisessa suojeluskuntien tietoja käytettiin ilmeisen yleisesti ja vielä pitkään sisällissodan jälkeen: valitettavasti merkinnät tästä esimerkiksi seurakuntien kuolteiden luet-

teloissa ovat kuitenkin niin sattumanvaraisia, ettei niiden perusteella voi tehdä kovin tarkkoja tulkintoja.

Vaikka useimpien surmansa saaneiden punaisten tiedot oli saatu vankileireiltä tai omaisten ja sotilasviranomaisten ilmoituksista, jäi koko joukko sodassa kadonneita ja kuolleita pitkäksi aikaa vaille virallista ilmoitusta kuolemasta. Suomen sotasurmat 1914–1922 -tutkimusprojekti kokosi kopioina sisällissotaa välittömästi seuranneiden vuosien kuolleiden ja haudattujen luettelot kaikista Suomen seurakunnista. Tuossa aineistossa esiintyy siellä täällä merkintöjä suojeluskunnilta saaduista tiedoista. Esimerkiksi Sörnäisten suomalainen seurakunta sai tietoja ”Vääksyn esikunnalta” siellä teloitetuista helsinkiläisistä; Miehikkälän seurakunta sai 1929 Kotkan suojeluskunnan esikunnalta tiedon Kotkassa ammutusta henkilöstä; Viipurin maaseurakunta sai kahdelta (suojeluskunnan) paikallisesikunnan jäseneltä Juustilasta tiedon kolmen vankileirillä kuolleen viipurilaisen kohtalosta.⁴⁹

Nämä havainnot kertovat osaltaan myös siitä, miten valkoisen Suomen virallisemmän pinnan alla oli selkeä käsitys esimerkiksi sisällissodan tapahtumista ja loppuselvittelystä, vaikka julkisesti monista sodan naturalistisista puolista vaiettiin.

Kun punakaartilaiden ja kotiseudulle palanneiden punapakolaisten valvonta väheni, keskittyivät paikalliselta suojeluskunnalta tehdyt tiedustelut maanalaisen kommunistisen toiminnan seuraamiseen. Käytännössä se tarkoitti paikallisten epäilyttävien henkilöiden liikkumisen seuraamista, erityisesti epäilyttävän tiheään toistuneista matkoista raportointia. Paikalliset tiedottajat seurasivat muualta paikkakunnalle tulleita epäilyttäviä henkilöitä ja sitä, kenen luona nämä vierailivat.

Juuri yksittäisistä henkilöistä kootuilla tiedustelutiedoilla oli valvoville tahoille suurin käytännön merkitys. Poliisiviranomaiset, valtiollinen poliisi ja sotilastiedustelu pyysivät paikallisilta suojeluskunnilta säännöllisesti luotettavuustietoja epäilyksen alaisiksi joutuneista henkilöistä ja sotaväkeen komennetuista asevelvollisista – siitäkin huolimatta, että asevelvolliskutsunnoista vastasi paikallisesti suojeluskunta. Asevelvollisten mahdollisesta poliittisesta karsinnasta on käyty runsaastikin keskustelua, mutta

Kuolleet ja Haudatut

Miehikkälän

seurakunnassa

touko kuussa v. 1918.

Kuolinpäivä	Haudauspaikka	Kuolinajan kuu.	Kuolleen sääty, nimi ja kotipaikka.	Tauti tahti kuolemansy. syy.	i k r.			Syrjäytyneet	Leski. Naimat. Lapsi.	Ampum.	Näköv.	Astevoim.
					Vuosi.	Kuukautti	Päivä					
7	22 12	642	Roygas, Aleksanteri Matinp, ito, Miehikkälä' n=10.	ammut- tu kapinal.	45	6	7	1872	naimat	/		
11	13/5	628	Peltola, Jaakko Tahvonp. ito, Hurttala n=1.	ammuttu kapinal.	38	9	13	1879	naimat	/		
6	2/1 1919	522	Hliri, Antti Juhonp. ito, Ralliokoski	ammuttu kapinal.	32	8	28	1885	naimat	/		
6	2/1 1919	628	Pennanen, Juho Heikinp, ito, Miehikkälä' n=4	ammuttu kapinal.	33	11	5	1884	naimat	/		
6	4/1 1919	281	Kivela, Elias Antoninp, talo p. Miehikkälä' n=15	ammuttu kapinal.	35	9	26	1882	naimat	/		
6	2/1 1919	267	Tuhkiainen, Otto Antoninp, paletti p.k., Miehikkälä' n=15	ammuttu kapinal. tärkeä	21	4	18	1896	naimat	/		
3/5	:	607	Lehtinen, Saarlo Kustaa, ito, Hurttala n=3.	ammuttu kapinal. Wepariin	52	9	-	1825	naimat	/		
25/5	:	323	Inurinkeroinen, Toivo Matinp talo p.k., Miehikkälä' n=22 (Todistuksen Kuolemasta anti Kotkan Suojeluskunnan esikunta v. 1919)	ammuttu kapinal. Kotkassa	19	5	5	1898	naimat	/		

Suojeluskunnat luovuttivat tietojaan moneen suuntaan, muun muassa seurakunnille. Ote Miehikkälän seurakunnan kuolleiden luettelosta. Todistus Toivo Matinpoka Suurinkeroisen kuolemasta (ammuttu kapinalisena) Kotkassa oli tullut Kotkan Suojeluskunnan esikunnasta v. 1919 ilmeisesti kyselyjen jälkeen. Lähde: Suomen Sotasurmat 1914-1922 -projektin arkisto, Kansallisarkisto.

yksiselitteistä tulkintaa sen suhteen ei ole syntynyt.⁵⁰ Huomatava osa asevelvollisista karsiutui palveluksesta heikon fyysisen kunnan, ei poliittisen taustansa seurauksena. Kun asevelvollisten osuus ikäluokasta 1920-luvun mittaan kasvoi, heräsi myös epäilyksiä asevelvollisten poliittisesta heterogeenisuudesta.

Myös työnantajat selvittivät ilmeisen yleisesti työnhakijoiden ”valtiollista luotettavuutta” suojeluskunnilta, vaikka tästä ei ole säilynyt kattavasti arkistomateriaalia: he pyysivät selvittämään hakijan kotipaikkakunnalta, oliko henkilö ammattiyhdistys-henkinen, ”lakkoihin yllyttelijä” tai entinen punakapinallinen.⁵¹ Paikka paikoin oli myös tavallista, että työpaikan saamisen edellytyksenä oli liittyminen tehtaan tai paikkakunnan suojeluskuntaan. Näin työnhakijoiden taustoja saatettiin tarvittaessa tiedustella järjestelmällisesti hänen kotipaikkakuntansa suojeluskunnasta.

Valvonta oli monella tavalla merkityksellistä. Kun se kohdistui varsin pian sisällissodan jälkeen vasemmiston ”ääriaineisiin,” se vaikutti paikallistasolla suojeluskuntalaisten käsityksiin vasemmistosta yleisemminkin. Vasemmisto voitiin jakaa vaarallisiin ja niihin, joiden kanssa voitaisiin tiukan paikan tullen ehkä olla tekemisissä.

Tiedolla oli merkityksensä myös paikallisesti, sillä pienissä maalaiskunnissa tieto jakautui esimerkiksi kunnallisen päätöksenteon piiriin. Kunnallislain muutos 1918 muutti poliittisia valtasuhteita sadoissa Suomen kunnissa: 1920-luvun alussa laskettiin noin 170 valtuustossa olevan vasemmistoenemmistö. Kun monissa kunnissa paikallinen päätöksenteko oli linkittynyt taloudellisen vallan ja sen lähellä olevan suojeluskunnan miesten ympärille, syntyi monissa kunnissa valtuustoon epävirallinen ”suojeluskuntapuolue”.

Toisaalta 1920-luvun mittaan kuntademokratian kehitys myös horjutti ”suojeluskuntapuoleen” asemaa: muun muassa Kati Katajiston tutkimus osoittaa, että poliittiset asetelmat avautuivat nimenomaan keskiryhmien ja punamullan suuntaan 1920-luvulta alkaen jo olosuhteiden pakosta kuntademokratiassa.⁵² Kun 1920-luvun mittaan kuntien oli ryhdyttävä ratkaisemaan perusopetuk-

sen ja sosiaali- ja terveydenhuollon kysymyksiä uudella tavalla, se johti varsinkin maalaiskunnissa ”poliittisten keskiryhmien” eli Maalaisliiton ja sosiaalidemokraattien yhteistyöhön. Tässä tilanteessa ”suojeluskuntapuolue” jakautui tai saattoi jopa jäädä yksin taistelemaan vuosittaisesta kunnan avustuksesta paikallissuojeluskunnalle.

Tiedonkeruun merkitys

Tietoa ”valtiollisesti epäluotettavista” henkilöistä hankkivia tahoja oli maailmansodan välisen ajan Suomessa runsaasti, mutta usein, varsinkin pienillä paikkakunnilla, oli lopulta vain yksi ja sama taho tiedonantajana.

Suojeluskuntien asema paikallisena tiedon kerääjänä ja välittäjänä oli vakiintunut jo sisällissodan aikana ja viimeistään sen loppuselvittelyissä. Sisällissodan jälkeisissä sekavissa olosuhteissa suojeluskunnan rooli paikallisena valtiollisesti luotettavana tietolähteenä vahvistui entisestään.

Tähän tehtävään niillä oli hallussaan jo kesällä 1918 laaja arkistoaineisto. Punaisten hallusta saadut asiakirjat ja paikallisessa sisällissodan jälkipuhdistuksessa syntyneet kuulustelupöytäkirjat ja paikallisyhteisöltä saadut ilmiantokirjeet muodostivat yhden pohjan suojeluskuntien hankkimalle tiedolle.

Erityisen runsaasti aineistoa oli kertynyt punaisten tuomitsemisprosesseista. Valtiorikosoikeuksien syyttäjän toimistot olivat pyytäneet paikallissuojeluskunnilta tietoja paikallisista henkilöistä, ja tämä materiaali oli epäilemättä monellakin suojeluskunnalla keskeisimpänä pohja-aineistona selvitettäessä oman paikkakunnan ”valtiollisesti epäluotettavien” liikkeitä myöhemminkin.

Kerätyillä tiedoilla oli monenlaisia vaikutuksia. Osaltaan ne sekä vähensivät pelkoja ja epäluuloja ”valtiollisesti epäluotettavia” kohtaan että loivat niitä. Tiedonkeruu ja entisten punakaartilaisien – ja näiden perheiden – määrittelemisen valtiollisesti epäluotettaviksi oli osaltaan rakentamassa sitä jyrkästi sisällissodan voittajien ja häviäjien piireihin jakautunutta Suomea, joka 1920- ja 1930-luvuilla oli tosiasia ainakin suojeluskunnan piiriin

kuuluneiden pitäjäläisten mielessä. Vaikka tässä jyrkässä jaossa oli myös harmaita sävyjä ja paikkakuntakohtaisia variaatioita, se oli todellisuutta kautta Suomen.

Toisaalta on todettava, että paikallisesti tiedonkeruu on vaikuttanut myös sisällissodan jälkeistä tilannetta rauhoittavasti. Kun ”vaarallisimmat vallankumoukselliset” pystyttiin selvittämään ja rajaamaan muutama henkilöön, joiden liikkeitä oli mahdollista seurata tarkasti, ajatus uhkan hallinnasta rauhoitti tilannetta. Kun suojelukunnan sisällä vallitsi käsitys siitä, ettei ”punaisten” puolella ollut uhkaavaa liikehdintää, turhia epäluuloja tai konfliktejakaan ei syntynyt.

Osaltaan tietojen keruu ja välittäminen vaikuttivat siis myös vakauttavasti tilanteeseen. Toki sisällissodan jäljiltä oli useita paikkakuntia, joissa vastakkainasettelu, katkeruus ja viha olivat elävää kulttuuria ja arkipäivää vuosikausia: sellaisia olivat vaikkapa Varkaus, Hyvinkää tai Jämsä.

Voisi olla vahvasti yksinkertaistavaa väittää, että maaseutu-Suomen suhde työväenliikkeeseen juontui paitsi sisällissodan tapahtumista, myös yhdeltä osaltaan siitä epäluulon ja tarkkailun ilmapiiristä, joka vallitsi 1920- ja 1930-lukujen Suomessa. Kuinka paljon tästä asenteesta syntyi näinä epäluulon ja tarkkailun vuosina, olisi kiinnostavaa tarkastella laajemminkin.

Viitteet

- 1 Kelloseppä Filip Kirsi oli tunnettu aktivisti, joka esiintyy sekä muistelmien että tutkimusten sivuilla – mm. Karimo 1937 ja Hersalo 1955, myös Tikka & Arponen 1999, 61–62, 236.
- 2 Filip Kirsin ilmoitukset 8.2.-27.2.1919, YE Os. III Sortavalan osasto, T. 22888/68, Yleisesikunnan osasto III (YE Os III), Kansallisarkisto (KA).
- 3 Filip Kirsin ilmoitukset 1.3. ja 9.3. 1919. YE Os. III Sortavalan osasto, T. 22888/68, YE Os III, KA.
- 4 Ks. esim. Simola & Salovaara 1994, Lackman 2007, lisäksi sotilastiedustelusta mm. Kosonen 2001, 17–46, tuoreimpana teoksena tästä teemasta mainittakoon myös Aleksii Mainion väitöskirja *Terroristien pesä* (2015).
- 5 Usein historian harrastajien laatimat suojeluskuntien paikallishistoriat eivät käsittele aihetta lainkaan. Myöskään ammattitutkijoiden tekemistä suojeluskuntapiirien historioista ei tietoja valvonnasta juurikaan löydä: yhtenä harvoista piirien historioista Etelä-Hämeen suojeluskuntapiirin historia (Myllyniemi 1994, 77–90) käsittelee laajasti myös sisäistä valvontaa.
- 6 Mm. Jyväskylän suojeluskuntapiirin päällikkö Sk esikunnille 26.4.1919 (erittäin salainen), Jyväskylän piiri, SK 2414, Suojeluskuntien 1917–1918 -arkisto (SK 1917–1918), KA.
- 7 Tikka 2006, 37–39.
- 8 Tästä olen laajemmin kirjoittanut ks. Tikka 2006.
- 9 Ks. laajemmin Saarela 2000, 246–248, SDP:n jakaantumisesta laajemmin mt. 309–318.
- 10 Laajasti Paavolainen 1967, 331–350, myös Myllyniemi 1994, 68–75. Myös Tikka 2004, 130–146.
- 11 Tätä paikallissuojeluskuntien tuottamaa tietoaineistoa löytyy monista arkistokokonaisuuksista, VRO- ja VRYO-akteista sekä Sotavankilaitoksen vankeiriaineistoista.
- 12 Luumäen SK V, SK 2438/16, KA. – Esimerkit on poimittu Suojeluskuntien 1917–1918 -arkistosta, johon on eritelty suojeluskuntien hallussa ollut sisällissotaa koskevaa materiaalia.
- 13 Raudun SK, SK 2438/19, KA.
- 14 Asikkalan SK, SK 2415/1, KA.
- 15 Heinola SK I, SK 2422/4, KA.
- 16 Salo-Uskelan SK III, SK 2437/18, KA.
- 17 Tällaisia luetteloita mm. Taipalsaaren SK, SK 2438/26; Pöytyän SK, SK 2437/14, Orivesi SK II SK 2426/13, KA.

- 18 Tikka 2004, 118–125.
- 19 Vaikka tätä aineistoa on hävitettykin ja kadonnut vuosikymmenien mittaan, jonkin verran sitä on myös säilynyt mm. Suojeluskuntien 1917–1918 -arkistossa, KA.
- 20 Forssan SK, SK 2415/5, KA.
- 21 Kuru SK I, SK 2425/8a, KA.
- 22 Nousiaisten SK, SK 2436/12, KA.
- 23 Oriveden SK III, SK 2426/14, KA.
- 24 Iisalmen SK III, SK 2427/20, KA.
- 25 Keuruun SK II, SK 2420/6, KA.
- 26 Mynämäki SK II, SK2436/10, KA.
- 27 Kangasalan SK IV, 2425/6, KA.
- 28 Laajasti mm. Myllyniemi 1994, 77–90 ja Tikka 2006, 31–48, 52–55.
- 29 Tikka 2006, 41–43, lisäksi mm. Lackman 2007, Kosonen 2001.
- 30 YE Os. III SisMlle 7.9.1918 ja VRO Tiedusteluosaston päällikkö SisMlle 30.9.1918. – Molemmat Saap. kirjeet 1918, Ea:230, Sisäasiainministeriö (SisM), KA.
- 31 Tästä Kosonen & Pohjonen 1994, 17–28 ja 40–55.
- 32 Selostus YE III tähänastisesta toiminnasta sekä ehdotus sen vastaiseksi järjestelyksi. 31.12.1918. YE/Os III: Läh. sal. ja yl. kirjelmiä – sekalaista 1919, 4/2202 D1, YE Os. III, KA.
- 33 Ibid.
- 34 Raportti Ruotsin vastaisella rajalla tehdyistä havainnoista. Ltn. Heikel YE os III päällikölle 7.1.1919. YE/Os III: Läh. sal. ja yl. kirjelmiä – sekalaista 1919, 4/2202 D1, YE Os. III, KA.
- 35 Markkulan promemoria, liitteenä 3. Divisioona Os. II kirje YE III Osastolle 26.11.1918. Valvontaos/Passios. Läh. ja saap. yl. ja sal. kirjeitä (sotaväestä) kesäkuu 1918 – elokuu 1919. T22888/31, Valvontaosasto, KA.
- 36 Lyhyt kuvaus YE III Sortavalan osaston työhön 30.4.1919. T 22888/29, YE Os. III, KA.
- 37 Tikka 2006, 54–55.
- 38 Selén 2001, 546. Tilasto kattaa vuodet 1923–1931, jona aikana apuja annettiin yhteensä 2 311 kertaa.
- 39 Tikka 2006, 180–181.
- 40 Tikka 2006, 81–85.
- 41 SKY kiertokirje 15.4.1920. Mm. Sal. kirjeet 1919–22, Hall. Os. Fa7, SKY, SA. – 'Luettelo suomalaisista valtiollisista pakolaisista' löytyy mm. Valtiorikos-oikeuden syyttäjistön arkistosta, Aå 518, VROsYA, KA.

- 42 Kymenlaakson SK-piirin esikunta kaikille paikallispäälliköille 12.5.1920. SKYEK/Hall Os. Fa7, KA.
- 43 Laajasti Saarela 2000, 271–275, ja Björne 1977.
- 44 Mickelsson 2007, 85–86, 98–99, 104. Laajasti Saarela 2008.
- 45 Luettelo SSTP:hen liittyneistä yhdistyksistä. 1925. Kommunistiyhdistyksiä ja niiden lakkauttamista koskevat asiakirjat Ec:1, Viipurin Lääninhallitus, KA (Mikkeli).
- 46 Nimismies Gadding läänin maaherralle 6.6.1925, Kommunistiyhdistyksiä..., Ec:1, Viipurin lääninhallitus, KA (Mikkeli).
- 47 Luettelo läänin urheilujärjestöistä. Kommunistiyhdistyksiä..., Ec:1, Viipurin lääninhallitus, KA (Mikkeli).
- 48 Luettelo päätöksistä, joilla Viipurin läänin maaherra yhdistyslain 21§ nojalla on kieltänyt erinäisten tämän läänin yhdistysten toiminnan jatkamisen toistaiseksi, / ...keskeyttänyt toistaiseksi toiminnan. Molemmat luettelot: Kansio 1933, Kommunistiyhdistyksiä..., Ec:5, Viipurin lääninhallitus, KA (Mikkeli).
- 49 Miehikkälän kuolleiden ja haudattujen luettelo 1918, 51; Sörnäisten suomalaisen seurakunnan kuolleiden ja haudattujen luettelo 1918; Kuolleet ja haudatut Viipurin maaseurakunnassa 1918, 152; kaikki kopioina Suomen sotasurmat 1914–1922 -projektin arkisto, KA.
- 50 Ks. erityisesti Nummela 2003, myös mm. Nurminen 2008, Elomaa 1995.
- 51 Ks. mm. YE Os. III kirjeenvaihtoa suojeluskuntien kanssa Läh. ja saap. sal. ja yl. kirjeet 1918–1919, T 22888/36, YE Os. III, KA.
- 52 Katajisto 2018.

Lähteet ja kirjallisuus

- Kansallisarkisto, Helsinki
Sisäasiainministeriö (SisM)
Suojeluskuntain 1917–1918 -arkisto (Sk 1917–1918)
Suojeluskuntain yliesikunta
Hallinnollinen osasto
Suomen sotasurmat 1914–1922 -projektin arkisto
Yleisesikunnan osasto III (YE Os. III)
Sortavalan osasto
Valvontaosto/passiosasto
- Kansallisarkisto, Mikkeli
Viipurin lääninhallitus

Kirjallisuus

- Björne, Lars (1977): ”...syihin ja lakiin eikä mielivaltaan...” *Tutkimus Turun hovioikeuden poliittisista oikeudenkäynneistä vuosina 1918–1939*. Suomalaisen lakimiesyhdistys, Helsinki.
- Elomaa, Ari-Pekka (1995): Talvisodan nostoväki – isänmaan viimeinen turva. Teoksessa *Niin tuli sota maahan. Jussi T. Lappalaisen juhla kirja*. Turun Historiallinen yhdistys, Turku.
- Hersalo, N. V. (1955): *Suojeluskuntien historia I. Puolustustahtoinen kansa. Mui-naisitsenäisyydestä Valtiolliseen riippumattomuuteen*. Hata, Lahti.
- Karimo, Aarno (1937): *Miehiä ja miehenalkuja*. WSOY, Helsinki.
- Katajisto, Kati (2018): *Sodasta sovintoon*. Otava, Helsinki.
- Kosonen, Matti (2001): *Raja railona aukeaa. Tiedustelua Neuvosto-Karjalassa vuosina 1920–1939*. Ilias, Joensuu.
- Kosonen, Matti & Pohjonen, Juhani (1994): *Isänmaan portinvartijat. Suomen rajojen vartiointi 1918–1994*. Otava, Helsinki.
- Lackman, Matti (2007): *Esko Rieki (1891–1973): Jääkäriväriväri, Etsivän Kes-kuspoliisin päällikkö, SS-pataljoonan luoja*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seu-ra, Helsinki.
- Myllyniemi, Seppo (1994): *Hämeen suoja. Vapaaehtoinen maanpuolustustyö Etelä-Hämeessä 1917–1944*. Karisto, Hämeenlinna.
- Nummela, Ilkka (2003): Ruunun raakit – totta vain näytelmää. Teoksessa Kalevi Ahonen et al (toim.), *Toivon kirja. Toivo Nygårdille omistettu juhla kirja*. Jyväskylä: Gummerus.

- Nurminen, Tapio (2008): *Muuttuva armeija*. Teoksessa Jukka Kulomaa & Jarmo Nieminen (toim.), *Teloitettu totuus*. Ajatus, Helsinki.
- Saarela, Tauno (2008): *Suomalainen kommunismi ja vallankumous 1923–1930*, Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- Saarela, Tauno (2000): *Suomalaisen kommunismin synty 1918–1923*. Kansan Sivistystyön Liito ry, Helsinki.
- Paavolainen, Jaakko (1967): *Poliittiset väkivaltaisuudet Suomessa 1918*. 2. ”Valkoinen terrori.” Tammi, Helsinki.
- Selén, Kari (2001): *Sarkatakkien maa. Suojeluskuntajärjestö ja yhteiskunta 1918–1944*. WSOY, Helsinki.
- Simola, Matti & Salovaara, Jukka (1994): *Turvallisuuspoliisi 75 vuotta 1919–1994*. Poliisin oppikirjasarja 1/94. Sisäministeriön poliisiasiain osasto, Helsinki.
- Tikka, Marko (2004): *Kenttäoikeudet. Välittömät rankaisutoimet Suomen sisällissodassa 1918*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- Tikka, Marko (2006): *Valkoisen hämärän maa? Suojeluskunnat, viranomaiset ja kansa 1918–1921*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki.
- Tikka, Marko & Arponen, Antti O. (1999): *Koston kevät. Lappeenrannan teloitukset 1918*. WSOY, Porvoo.
- Tuokko, Kaino (2000): *Rajalla rauhatonta*. Saarijärvi.